

UDC 37.014.5
Milenko Kundačina
Učiteljski fakultet
Užice

FUNKCIJA EVALUATIVNIH ISTRAŽIVANJA U REFORMI OBRAZOVANJA*

Rezime

Svaka reforma obrazovanja prizvodi određene efekte koji imaju svoj kvalitet koji se može vrednovati. U tom pogledu prate se i proučavaju tok i ishodi reforme, u čemu evaluativna istraživanja, dobijaju svoje mesto i ulogu i postaju forma vrednovanja kvaliteta obrazovanja. Evaluativna istraživanja imaju teorijsko uporište u postupku evaluacije obrazovanja, i metodološku aparaturu (cilj, zadatke, tok, metode, postupke i instrumente) koja ima sve karakteristike empirijskih istraživanja. Da bi ispunila svoju ulogu potrebno je da su: validna, pouzdana i objektivna. U istraživačka polja evaluativnih istraživanja u reformi obrazovanja ulaze konstituente obrazovnog sistema: nastava, učenje, učenici, nastavnici, nastavni programi, udžbenici i sl. U evaluaciji dosadašnjih reformi obrazovanja nisu iskorišćene sve mogućnosti koje pružaju evaluativna istraživanja.

Ključne reči: evaluacija, reforma obrazovanja, efekti reforme, proces reforme, evaluativna istraživanja, metodološka aparatura.

Uvod

Reforma obrazovanja je složen i kompleksan društveni proces, koji podrazumeva radikalnu izmenu postojećeg stanja u određenim segmentima. Kvalitetno obrazovanje zahteva praćenje, evaluaciju i proučavanje toka sadržinskih i organizacionih koncepata promena. U tom smislu postoji potreba da se sakupe iskustva, prouči proces, sagledaju efekti, otklone dileme i unesu izmene u reformi obrazovanja. Konceptualizacija reformskih zahvata, spada u kompetenciju najviših prosvetnih organa države, realizacija pripada svim subjektima zahvaćenih reformom, dok je proučavanje toka i ishoda u kompetenciji najviših naučnih institucija, instituta i fakulteta.

Vođenje i podrška reformi ne mogu se smišljeno i celovito organizovati bez poznavanja njenih efekata u svim fazama sprovođenja. Uz sve specifičnosti koje su ugrađene u proces reforme, u nastojanjima da se dođe do validnih ocena kvaliteta reforme obrazovanja, postoji potreba za što egzaktnijom evaluacijom toka i efekata u svim segmentima. Od kreatora reforme dolaze zahtevi za pouzdanim informacijama o efektima i kvalitetu reforme obrazovanja, proučavanjem i evaluacijom. Nije redak slučaj, da se planirane promene u obrazovanju nedovoljno i svestrano proučavaju i prate.

* Rad je nastao u okviru projekta Ministarstva za nauku i tehnologije, br. 1341.

Razlozi za evaluaciju reforme obrazovanja, toka i efekata su višestruki: potreba za raspolaganjem sa pouzdanim informacijama o tokovima i efektima reforme; poznavanjem činilaca koji utiču na tok i efekte reforme, primerenost efekata postavljenim ciljevima i ulozenim naporima, poznavanje iskustva nastalih reformom. Bez uvažavanja istih reforma nema uspeha u smislu izazivanja željenih promena. Validne procene predstavljaju dobru osnovu za dalje usmeravanje reformskog procesa, usavršavanje reformskih aktivnosti, usaglašavanje pojedinačnih zadataka aktera reforme, postizanje boljih efekata, unapređivanje postupaka, korekciju i sl. Ovakvim sagledavanjem kvaliteta toka i efekata, povećava se intenzifikacija tekuće reforme.

1. Potrebe za evaluativnim istraživanjima reforme obrazovanja

Promene u državama u tranziciji izvode se u svim delatnostima i na svim nivoima. To je slučaj i sa obrazovanjem, za koje se utvrđuje koncepcija i strategija reforme. Naučni radovi u pedagoškoj periodici informišu naučnu i stručnu pedagošku javnost o dostignućima reformi obrazovanja u svetu.

Pod pojmom reforma obrazovanja podrazumeva se naučno utemeljena i od prosvetnih organa vlasti prihvaćena koncepcija i strategija promena u oblasti obrazovanja na nacionalnom nivou. Taj pojam se razlikuje od pojma inovacija u obrazovanju, pod kojim se podrazumeva uvođenje promena u obrazovanju na temelju subjektivnih procena, uverenja i mišljenja opštepriznatih autoriteta u pedagoškoj i psihološkoj nauci.

Koncepcija reforme obrazovanja predstavlja nacionalnu viziju i zamisao promena, delatnog i orijentacionog značaja. Ona sadrži osnovna načela o načinu ostvarenja. Koncepcija reforme obrazovanja nije ograničena na zatvoren program, nego je usmerena na proces optimiranja. To nije zamisao fokusirana na statično stanje, već na dinamički proces.

Strategija reforme obrazovanja predstavlja naučni i instruktivni izraz koncepcije kojim se neposredno determiniše sveukupna delatnost i daju jasna i jedinstvena uputstva za sprovođenje. Pri tome se nastoji pronaći originalna formula reforme sa implementacijom pozitivnih tendencija drugih zemalja. Strategija reforme obrazovanja formuliše se kao opšti okvir, koji spaja postojeće stanje, nacionalna i svetska dostignuća, u pedagoškoj i psihološkoj nauci i praksi. Strategija reforme obrazovanja nije gotov program promena. On se na osnovu nalaza evaluativnih istraživanja koriguje. U tom slučaju evaluativna istraživanja poprimaju karakter longitudinalnih istraživanja.

Odluke o prihvatanju reforme se uglavnom donose na osnovu političkih stavova, odluka državnih organa ali i na osnovu rezultata naučnih istraživanja. Iz tako globalno postavljene, na nacionalnom nivou projektovane reforme obrazovanja, proizilaze teškoće, globalnog delovanja, globalnog odnosa i globalnog proučavanja.

Svaka promena obrazovanja prolazi kroz nekoliko faza: izradu koncepcije, dogovaranje, pripremanje, obučavanje aktera obrazovnog procesa, pilotiranje, doterivanje, implementaciju u talasima, praćenje i dalje usklađivanje. Evaluacija sprovođenja programa reforme obrazovanja pripada fazi praćenja toka reforme. Međutim, uslovi sprovođenja reformskih zadataka u obrazovanju nisu isti. Razlikuju se u kadrovskom, organizacionom i materijalnom pogledu, podršci lokalne zajednice, dostupnosti infor-

macija, osposobljenosti aktera i sl. Iz tih razloga pojavljuju se različiti efekti programa, kao ishodi reformskih zahvata. Zato, reforma obrazovanja, kao i sve ostale delatnosti zahteva evaluaciju, tj. utvrđivanje nalaza na svim nivoima analize (individualna, grupna i institucionalna), na kojim se ona sprovodi.

U svim dosadašnjim reformama obrazovanja postavljalo se pitanje valjanosti i uspešnosti reformskih zahvata. Međutim, pri tome se uglavnom radilo o impresioniističkim, globalnim procenama uspešnosti reformskih zahvata, a manje o egzaktnim naučnim konstatacijama tog ishoda. Evaluacija se uglavnom odnosila na probleme koje u svom radu imale pojedine škole, i na programe eksperimentalnih škola. Takva proučavanja nisu mogla biti značajna za krucijalna pitanja strategije promena. G. Gojkov ističe da se u našoj pedagoškoj praksi nedovoljna pažnja posvećuje pitanjima pretpostavki reformi obrazovanja i kritičkim preispitivanjima njihove primene i efekata (G. Gojkov, 2002: 41). Na odsustvo savremenih formi evaluacije u okviru sistema obrazovanja ukazuje N. Havelka sa saradnicima. To se ogleda u nedostatku participativne evaluacije, samoevaluacije aktera, uzajamne evaluacije aktera, evaluacije od strane lokalne sredine i ostalih zainteresovanih grupacija (2002: 153). U savremenim uslovima izvođenja reforme obrazovanja pojačana je potreba praćenja i vrednovanja efikasnosti celokupnog programa i toka reforme.

Protagonistima reforme obrazovanja nameće se više dilema: kolike su šanse i mogućnosti uspeha, koliki je doprinos u izmeni zatečenog stanja u nastavi i obrazovanju u celini. Od evaluacije reforme obrazovanja se očekuje da se objektivno ustanovi stepen učinka i stepen realizovanja pojedinih faza, pod pretpostavkom da je evaluacija obuhvatila sve segmente, područja i faze, da je pouzdana, validna i objektivna. Očigledno je da postoji potreba za sistemskom i sveobuhvatnom evaluacijom i proučavanjem uspešnosti reforme i kvaliteta obrazovanja.

Organizatori reforme obrazovanja imaju potrebu za praktičnim i korisnim saznanjima o efektima u samom procesu, koja neposredno pomažu u sprovođenju reforme. Projektovane istraživačke aktivnosti koje omogućuju da se dođe do takvog saznanja nazivaju se evaluativnim istraživanjima, a i evaluacionim ili evaluacijskim istraživanjima. Evaluativna istraživanja predstavljaju jedan od četiri osnovna domena praćenja i ocenjivanja kvaliteta obrazovanja, pored školske evaluacije, nadzorničke službe i eksternih ispita.

J. Đorđević ukazuje na razliku pojmova merenje i evaluacija. Termin *evaluacija* ima šire značenje od izraza *merenje* koji predstavlja kvantitativan opis ponašanja, za razliku od evaluacije koja označava i kvalitativni i kvantitativni opis ponašanja i sadrži između ostalog, i procenu vrednosti (sudova o vrednosti) koji se smatraju poželjnim (J. Đorđević, 2002: 65).

Početak 20. veka školski programi su bili prvi koji su podvrgnuti evaluaciji. Šezdesetih godina pojavljuju se razne studije, časopisi, nacionalne konferencije, profesionalne asocijacije koje se bave programom evaluacije. Period od 1970. do 1980. godine nazivan je "doba procene". Internacionalni institut za planiranje obrazovanja pri UNESCO-u se zalaže za empirijska istraživanja koja omogućuju dobijanje objektivnih činjenica i podataka kao osnova za zaključivanje o uspešnosti, pronalaženje adekvatnih mera, rešenja u reformi obrazovanja.

Udžbenici metodologije pedagogije vrlo malo dotiču problem evaluativnih istraživanja. Ni naša pedagoška i stručna literatura ne obuhvata temu evaluativnih istraživanja. Radovi se odnose pre svega na postupak evaluacije vaspitno-obrazovnog procesa, na nastavu i školu u celini. U tom pogledu izuzetak su kraći osvrti na definicije evaluativnih istraživanja u udžbenicima metodologije pedagogije V. Bandura i N. Potkonjaka i D. Savićevića.

V. Bandur i N. Potkonjak smatraju da nije reč o posebnoj vrsti pedagoškog istraživanja već o istraživanju koje čini sastavni deo više vrsta pedagoških istraživanja. Ova tvrdnja se objašnjava time što je evaluacija kao postupak veoma prisutna u vaspitnom radu. Sve što se uradi nastoji se vrednovati, proceniti, evaluirati, oceniti. Nastoji se utvrditi šta je, na kom nivou i sa kojim kvalitetom postignuto u odnosu na postavljeni cilj i zadatke vaspitno-obrazovnog rada (V. Bandur, N. Potkonjak, 1999: 113).

Za D. Savićevića evaluacija je posebna vrsta istraživanja obrazovnih fenomena koja obuhvata sve one korake karakteristične za naučni metod istraživanja, čija je svrha da se olakša donošenje odluka (D. Savićević, 1998: 246).

Ž. Ristić evaluativnim studijama naziva one studije koje se preduzimaju radi sistematskog ocenjivanja programa, projekata, intervencija, radi donošenja racionalnih odluka u izgrađivanju, prihvatanju, preinačavanju, odnosno napuštanju nekog projekta ili programa (Ž. Ristić, 1995: 361).

Osnovna razlika između bazičnih i evaluativnih istraživanja za M. Pešić je u više aspekata primene. Kod bazičnih istraživanja, koja se pokreću zbog uočenih potreba jedne akademske discipline, mogućnosti uopštavanja su velike, ali je neposredna primena rezultata ograničena. Evaluativna istraživanja se tiču tekućih problema u nekom organizacionom kontekstu, sastoje se u uvođenju i posmatranju planirane izmene i imaju ograničene mogućnosti generalizacije, ali velike mogućnosti neposredne primene. (M. Pešić, 1987: 20).

Evaluativna istraživanja pogodna su za:

- ocenu vrednosti problema koji bi trebalo rešiti i ciljeva do kojih se želi doći,
- ocenu postavljenih programa, projekata za rešavanje problema,
- ocenu vrednosti programa u raznim fazama (formativne evaluativne studije) ocenu
- efikasnosti programa, intervencije (sumativne evaluativne studije).

Procene se kreću u pravcu da su klasična evaluativna istraživanja do sada uglavnom obuhvatala ocenu efekata posle izvođenja programa, a zapostavljala ocene u toku programa, praćenje toka i ocenu stanja o tome u kojoj meri planirane intervencije izazivaju očekivane promene, tj. da li se postižu ciljevi radi kojih su intervencije preduzete. Takva evaluativna istraživanja podrazumevaju uključivanje nezavisne promenljive i praćenje promena na zavisnoj promenljivoj. Sve to podrazumeva potrebu da ciljevi programa reforme budu jasno određeni, tj. operacionalizovani; da budu prevedeni na merljive indikatore ostvarenja, da se mogu primeniti principi eksperimentalnog nacrt, te da se dobijeni podaci mogu upoređivati sa ciljevima reforme kao kriterijumima. (G. Gojkov, R. Krulj, M. Kundačina, 2002: 56).

Evaluativna istraživanja dobijaju funkciju značajnog činioca i istovremeno predstavljaju etapu realizovanja u reformi obrazovanja. Istraživanja kao postupak, tj.

kao put kojim se dolazi do potpunijeg saznanja o nalazima realizacije programa i stanja uvedene reforme, mogu biti uspješnija ako se celokupna oblast i faze reforme sagledaju sa psihološkog, pedagoškog, didaktičkog i sociološkog aspekta. Ako se pedagoška pojava posmatra sa stanovišta interesa pojedinog istraživača, odnosno sa stanovišta jedne zasebno uzete pedagoške potrebe koja se jednim istraživanjem zadovoljava, tada se ne radi o evaluativnom istraživanju već o inovacijskom istraživanju. Evaluativna istraživanja su naučno utemeljena na nacionalnom nivou programirana i projektovana sa ciljem da u školsku praksu uvedu praćenje, proveravanje i ocenjivanje efikasnosti novih kurikuluma, sistema, organizovanih oblika vaspitno-obrazovnog rada, info-tehnologija i sl. Evaluativna istraživanja reforme obrazovanja planiraju organizatori reforme, dok se inovativna istraživanja projektuju i sprovode neposredno u vaspitno-obrazovnoj praksi, prema oceni i potrebi praktičara, nastavnika.

Kod evaluativnih istraživanja parcijalnih problema zahvaćenih reformom obrazovanja, mora se imati u vidu širi teorijski okvir iz kojeg oni proizilaze. To je razumljivo jer se radi o takvom istraživačkom polju kao što je područje reforme obrazovanja, u kome su odnosi delova međusobno i prema celini, uređeni strategijom reforme. U evaluativnim istraživanjima bilo kog problema u okviru strategije reforme moraju se imati u vidu opšta pitanja tj. koncepcijski ciljevi koji se funkcijom sprovođenja reforme ostvaruju, osnove na kojima se reforma zasniva, struktura reforme, tj. njen sadržaj, način povezivanja reformskih etapa u jednu celinu, oblici angažovanja nastavnih i naučnih potencijala, informacione tehnologije i karakteristike koje reforma mora imati da bi bila uspešna.

Program evaluacije reforme obrazovanja definiše se kao skup procedura, metoda, postupaka i veština potrebnih da se utvrdi da li su reformski zahvati efikasni, realizuju li se po planu, doprinose li promeni stanja u praksi, položaju učenika i nastavnika i sl.

Istraživanja u oblastima i područjima obrazovanja zahvaćenih reformom zasnivaju se na očekujućim situacijama koje su neizvesne, i to kako u pogledu samog nastajanja, tako i u pogledu stanja i načina ispoljavanja. Da bi procene, koje nastaju kao rezultat ovih istraživanja, mogle biti što puzdanije i kao takve upotrebljive za naručioce istraživanja, neophodno je koristiti rezultate i iskustava reformi obrazovanja, stečena u zemljama u tranziciji.

Celovit pristup evaluaciji reforme obrazovanja pruža mogućnost za iskazivanje svih aktera, i objedinjavanje različita iskustva iz istih pristupa i programa sprovođenja reforme. S obzirom na široko polje percepcije segmenata i područja programa obrazovanja obuhvaćenih reformom, koja su predmet istraživanja, do izražaja dolazi mnogostranost individualnih opažanja i procena aktera reforme. Od evaluativnih istraživanja se očekuje da se zahvate i saznaju efekti svih faza realizacije obrazovnih programa i faza reforme obrazovanja.

U pogledu brojnosti i frekventnosti, evaluativna istraživanja iz oblasti reforme obrazovanja u našoj pedagoškoj praksi, izostaju u odnosu na ostale vrste istraživanja. Skoro da se ceo proces evaluacije pokriva inovativnim istraživanjima koja polaze pre svega od nekog praktičnog problema i zavise od ambicije pojedinaca i koja nisu projektovana na nacionalnom nivou. Uglavnom se radilo o pojedinačnim koracima praktičara, nastavnika, a manje o istraživanjima u okviru istraživačkih projekata naučnih ins-

tituta. Može se sa pouzdanošću tvrditi da postoji, pre svega, opšti deficit evaluativnih istraživanja u području reforme nastave, u odnosu na ulogu koju imaju ta istraživanja u sprovođenju strategije reforme obrazovanja. Nedostaci u tom pogledu su:

- ukupna mala istraživačka aktivnosti nosilaca reforme,
- nedovoljna interdisciplinarna osmišljenost praćenja i evaluacije programa reforme,
- nedostatak nacionalne istraživačke koperacije subjekata reforme obrazovanja.

Ukoliko se želi proveriti efikasnost reforme kao strategijskog zahvata, pedagoška i psihološka nauka moraju u tom pogledu da daju svoj doprinos:

1. da se intenziviraju evaluativna istraživanja;
2. da se istraže fenomeni koji se odnose na posebne segmente reforme;
3. da se evaluativna istraživanja dopune istraživanjima orijentisanim na manje uzorke i same realizatore programa (akciona istraživanja);
4. da se rezultati evaluativnih istraživanja učine dostupni širokom krugu korisnika.

Teorijsko uporište za osmišljavanje predmeta proučavanja u okviru strategije reforme obrazovanja daje pedagoška i psihološka literatura nastala u poslednjih deset godina tranzicije zemlje. Među njima su zbornici radova: *Strategija razvoja i reforme obrazovanja (1997)* i *Deset godina reforme obrazovanja u evropskim zemljama (2000)*. Međutim, mora se imati u vidu da se u tom pogledu nekritički ne mogu preuzimati tuđe ideje i rešenja. Odgovori, koji žele da se daju na postavljena pitanja i na dileme funkcionisanja reforme obrazovanja mogu dobiti samo istraživanjem.

Evaluacija programa, procesa i efekata reforme nije samo konkretan opis stanja, nego dinamičan proces koji stalno treba da je stimulisan i podržavan od svih aktera reforme. Evaluacija traje onoliko koliko i sama reforma.

U evaluativnim istraživanjima neophodno je odgovarajuće razmatranje ne samo onoga što je u obliku formi uneto u proces reforme, nego koliko je to i neophodno, koliko su pozitivni efekti samog procesa reforme. Kao takva evaluativna istraživanja postaju konstitutivni deo i činilac reforme obrazovanja.

Odluku o istraživanjima programa reforme obrazovanja donosi naručilac istraživanja, tvorac strategije reforme na nacionalnom nivou. U tu svrhu potrebno je postojee programe i ciljeve reforme eksplicitno fokusirati.

U interesu je pedagoške nauke i reforme obrazovanja da svako evaluativno istraživanje bude objektivno izvedeno, tj. vrednosno neutralno. Mogu se izdvojiti dve vrste evaluativnih istraživanja (formativna i sumativna) i dve funkcije: funkcija kontrole i funkcija inovacije. Funkcija kontrole je u službi protagonista projektovanja reforme. Funkcija inovacije je u službi unapređivanja vaspitno-obrazovnog procesa.

Proučavanje reforme obrazovanja u evaluativnom istraživanju nudi šansu zajedničkog rada institucija koje su se do sada u taj proces nedovoljno uključivale, instituta, fakulteta, škola, entuzijasta u pedagoškoj i psihološkoj nauci. To je postalo moguće jer se radi o pitanjima operacionalizovanim kroz konceptijska i strategijska dokumenta i program reforme.

Evaluativna istraživanja reforme obrazovanja nude mogućnost za integraciju istraživačkih postupaka. Istraživači, članovi istraživačkih timova u takvim istraživanjima moraju da poseduju sposobnosti mnogostrukog opažanja i istraživačko iskustvo, jer se fenomeni reforme opažaju i proučavaju u različitim dimenzijama i u dužem vremenskom intervalu.

Proces evaluacije bi mogao da razvije pojačanu koperaciju subjekata reforme obrazovanja, da ponudi šansu za interdisciplinarnu saradnju u području pedagoško-psihološke nauke. Proces obuhvata zajednički rad pojedinaca koji imaju različite interese i kompetencije u procesu reforme. Subjekti evaluativnih istraživanja su: učenici, nastavnici, školski nadzornici, školski pedagozi, školski psiholozi. Kvalitet promena u obrazovanju zavisi od njihove kompetentnosti, stručnosti i kreativnosti.

Teškoće koje se u procesu evaluacije pojavljuju, naglašavaju da se ispravno prosuđivanje činjeničnog stanja ne može u potpunosti realizovati, jer je danas još uvek teško utvrditi indikatore uspešne reforme.

Teorijska istraživanja uglavnom ukazuju na uspehe i slabosti dosadašnjih parcijalnih i globalnih reformi obrazovanja. U kontekstu projektovanja evaluativnih istraživanja potrebno je sačiniti sveobuhvatne analize teoriskih rasprava o tome problemu.

2. Metodološke osnove evaluativnih istraživanja

Evaluativna istraživanja se zasnivaju na metodologiji empirijskih istraživanja. Zato se faze evaluativnih istraživanja reforme obrazovanja poklapaju sa fazama klasične metodologije. Faze evaluativnih istraživanja su: izbor problema istraživanja, utvrđivanje cilja istraživanja, izrada instrumenata, snimanja stanja, prikupljanje podataka.

Problem evaluativnih istraživanja bira se u oblastima raznih komponenti obrazovnog procesa zahvaćenog reformom. Problem istraživanja je direktno povezan s izmenom situacije. Reč je o stvarnom i praktičnom problemu i njegovoj evaluaciji koja se odvija zahvatom reforme i odgovarajućom promenom. On postoji u praksi obrazovanja u kojoj se realizuje. Ne radi se o imaginarnom problemu koji postoji samo u mislima i mašti istraživača. Izbor problema istraživanja se obavlja u konsultacijama sa akterima programa reforme i ne prepušta zdravorazumskom prosuđivanju praktičara. Predmet proučavanja nije samo zatečeno stanje, koje je proizašlo iz primene reforme, već i sami proces promena. Međutim, ta zatečenost je u određenoj meri prikrivena, nije očigledna. Ona se razotkriva i saznaje na osnovu obrazovnih standarda, uočenih indikatora i operacionalizovanih istraživačkih varijabli. Mnogostranost didaktičko-metodičkih pristupa nastavne prakse usložnjava predmet proučavanja. Iz tog razloga evaluativno istraživanje zahteva interdisciplinarni zajednički rad istraživača sa ekspertima, zajednički rad pedagoga, psihologa, metodičara i nastavnika raznih struka. Kompetencija evaluacije predstavlja kritičnu procenu (samo-evaluativna kompetenciju) procesa i rezultata reforme. Za evaluaciju kvaliteta obrazovnih programa je važna ocena o tome kako učesnici doživljavaju reformu, da li kao bogaćenje prakse, ili kao prepreku tradicionalnom radu.

Kao područja istraživanja procesa i efekata reforme koji determinišu rešenja u sistemu promena mogu se smatrati:

1. kvalitet reformskih promena;
2. inovativni modeli vaspitno-obrazovnog rada: participacijsko-koakcijska nastava, recepciono iskustveno učenje, kompleksno-evaluacijsko studiranje, izrada izvedenih didaktičkih modela, rešavanje hipotetičkih i stvarnih problema, akciona istraživanja, vežbe simulacije, igre uloga, didaktičko-metodičke radionice i sl.;
3. interesi, osećanja o vlastitoj kompetenciji, motivi, kompetencija nastavnika u procesu reforme;
4. nivo reformske orijentacije nastavnika;
5. pripremljenost nastavnika za primenu novouvedenih standarda;
6. prihvaćenost promena od strane učenika i viđenje vlastite uloge u izmenjenim uslovima;
7. mogućnosti koje reforma stvara;
8. univerzalne vrednosti naučnog pristupa evaluacije reformskog programa (objektivnost, zahvaćenost po širini i dubini);
9. kako škola svojim tradicionalnim formama delatnosti odgovora na izazove reforme;
10. kakav je kontinuirani napredak u reformisanom sistemu;
11. šta je pozitivno, dobro i valjano u sprovođenju reforme.

Evaluativna istraživanja treba da omoguće proces traženja odgovora na otvorena pitanja. Ona ni kom slučaju nisu model harmonije, već heterogeni kompleks.

Cilj evaluativnih istraživanja programa reforme obrazovanja je doći do nalaza o transformisanosti vaspitno-obrazovnog procesa, nivoa uvedenih promena i njihove održivosti, u skladu sa savremenim koncepcijama učenja i obrazovanja. Ciljevi i kriterijumi reforme imaju nacionalni značaj i karakter, naučno su izvodljivi iz razvoja obrazovanja i razvoja društva. Oni sadrže normative tradicije. "Što je cilj konkretniji i jasnije postavljen, to je evaluacija uspešnija" (J. Đorđević. 2002: 69). Svrha evaluativnih istraživanja je da se snime, prouče i unaprede reformski zahtevi u svim fazama realizacije, i time poboljša sistem obrazovanja. Reforma pokreću akcije na različitim nivoima obrazovanja. Jedan od zadataka evaluativnih istraživanja je prikupljanje objektivnih informacija potrebnih akterima i nosiocima reformi. Proces evaluacije treba da otkrije i otvori pozitivna iskustva reforme, s obzirom da su strategijom reforme utvrđeni sadržajni zadaci za pojedine učesnike i grupe. Istraživanje treba da bude utvrđivanje rezultata reforme, a više podsticaj za samostalan proces evaluacije koji je otvoren prema vlastitim rešenjima. Time evaluativna istraživanja dobijaju karakter akcionih istraživanja, koja se odnose na uže i praktične probleme. Evaluativna istraživanja odnose se na pojedinačno u različitim sferama reforme, ali projektovano na globalnom nivou.

Evaluativna istraživanja se odnose i na profesionalna iskustva iz kojih se razvijaju pitanja i zadaci, utvrđuju nalazi o sposobnosti i participaciji pojedinaca i kolektiva u reformi, spremnost i sposobnost učestvovanja u konkretnim segmenta reforme, projektima i programima. Istraživanjima se o reformi saznaje kompetentno i odgovorno, a na osnovu nalaza donose se zaključci, odlučuje se i oblikuju naredne faze reforme.

Odgovornost u sprovođenju programa reforme obrazovanja je na svim akterima. Evaluacija reforme obrazovanja podrazumeva samorazumevanje, ophođenje, susret sa greškama i slabostima, koje ni u kom slučaju ne smeju da znače lični neuspeh, već prikupljanje činjenica za argumentovanu raspravu. Podobnost programa reforme obrazovanja dokazuje se praktičnom realizacijom u sveukupnim segmentima i fazama.

Primarni cilj evaluativnih istraživanja je praktično saznavanje, rešavanje praktičnih problema, unapređivanje vaspitno-obrazovnog procesa koji je zahvaćen reformom.

Snimanje stanja predstavlja fazu evaluativnih istraživanja, koja podrazumeva prikupljanje činjenica o reformi. Kompleksnost reforme obrazovanja zahteva izbegavanje jednostranih postupaka evaluacije, pristupa i opažanja. Zato je u procesu evaluacije moguće primeniti brojne istraživačke metode i postupke empirijskih istraživanja kao što su: opservacione tehnike, ekspertske procene, sudelujuće posmatranje, anekdno istraživanje, akciono istraživanje, testiranje, eksperiment i sl. Istraživačke tehnike se primenjuju na učesnike reforme, na same procese koji odražavaju reformom zahvaćene situacije koje su predmet istraživanja, kao i na efekte – proizvode reforme.

Da bi se rezultati evaluativnih istraživanja mogli generalizovati ona se sprovode na relativno velikim i reprezentativnim uzorcima, škola, učenika, programskih sadržaja, na kojima se agregiraju prikupljeni podaci. Uzorci mogu biti namerno izabrani u skladu sa ciljevima i zadacima istraživanja.

Celovita evaluacija omogućuje obuhvatno opažanje isagledavanje fenomena reforme. Tako se izbegavaju jednostranost i brzina tumačenja rezultata. Reforma obrazovanja dopušta ispravljanje različitih puteva sprovođenja.

Od istraživača, evaluatora reforme se zahteva sposobnost sagledavanja različitih izvora informacija, različitih iskustava, onih koji reformu realizuju. Jedan od kvaliteta istraživača je sposobnost dovodenja u vezu različitih rezultata i zahteva koji postavlja koncepcija i program reforme. S obzirom na obim predmeta istraživanja, složenost i potrebnu dubinu, evaluativna istraživanja zahtevaju timski rad, koji podrazumeva spremnost i sposobnost kooperativnog sudelovanja istraživača na praćenju programa reforme. Bez zajedničkih, mnogostranih iskustava i kompetencije svih učesnika nemoguće je doći do validne i objektivne ocene kvaliteta realizacije reforme. Zajednički rad u različitim i promenljivim grupama, kooperacija sa ekspertima, akterima reforme, zahtevaju iskusne istraživače.

Mora se imati u vidu da su u oceni stanja pojedinih segmenata reforme i činjenica ishodi nepredvidivi. Rezultati reforme dobijeni evaluativnim istraživanjima nekada mogu biti i iznenađujući. Određene situacije evaluacije su i rizične, mogući su i neuspesi. Međutim, svako zatečeno stanje u evaluaciji kvaliteta obrazovanja ocenjuje se kao objektivno.

S obzirom da se u reformi obrazovanja uzimaju iskustva drugih zemalja, posebno onih u tranziciji, evaluativna istraživanja zahtevaju spremnost za internacionalnu kooperaciju i korišćenje naučnih izvora iz drugih zemalja, izradu komparativnih studija i sl.

U evaluativnim istraživanjima se koristi široka skala istraživačkih tehnika koje se temelje na postupku evaluacije. Razvoj mernih instrumenata omogućio je široku primenu merenja u oblasti obrazovanja, a samim time i sve širu primenu u evaluaciji procesa i efekata reforme obrazovanja. Delo *Vrednovanje pedagoškog rada škole* M. Vilo-

tijevića nudi razne vrste skala, protokola posmatranja, evidencionih lista za evaluaciju. Pomoću instrumenata se dolazi do podataka o vezi između činilaca kvalitetnog obrazovnog procesa s jedne strane i obrazovnih postignuća s druge strane. Instrumenti za potrebe konkretnih evaluativnih istraživanja izrađuju se na nacionalnom nivou i omogućuju akterima reforme da dobiju objektivnu i pouzdanu informaciju. Ne može se steći utisak o nerazvijenosti metodološke aparature pedagoške nauke, odnosno o nedostatku specifičnih metodoloških postupaka i tehnika koji bi bili prilagođeni predmetu i problemima istraživanja same reforme obrazovanja. Info-komunikacione tehnologije u obrazovnom procesu, između ostalog, mogu biti upotrebene kao istraživački instrumenti. Njihova uloga ogleda se u sistematskom prikupljanju i analizi podataka i nalaza o obeležjima i efektima reforme.

Naručilac evaluativnih istraživanja koristi rezultate dobijene istraživanjem, radi odluke o daljem izgrađivanju, prihvatanju, preinačavanju, odnosno napuštanju programa reforme. Saznanja do kojih se dođe evaluacijom reforme za svakog aktera je potrebno personalizovati. Obaveza naručioca projekta je da materijalno i tehnički pomogne istraživanja, a istraživača da u okviru svojih naučnih kompetencija predlože rešenja analiziranih problema. Rezultati istraživanja reforme obrazovanja, predlozi za rešavanje nastalih problema i druga otvorena pitanja, moraju biti pristupačna i dostupna lokalnoj, regionalnoj nacionalnoj zajednici, a i prisutna u internacionalnim okvirima. Zato se od istraživača zahteva spremnost i sposobnost za razmenu iskustava, pripremanje rezultata evaluacije za prezentovanje naučnoj i stručnoj javnosti.

Mora se imati u vidu da reforma zahteva aktivnu podršku medija i naučne javnosti. Upoznavanje sa ključnim elementima i nalazima evaluacije reforme obrazovanja obuhvata organizaciju okruglih stolova o reformi, konsultativni rad ekspertskih grupa i sl. Od istraživača se zahteva sposobnost učestvovanja u javnim diskusijama i javnom prezentovanju rezultata, na okruglim stolovima, tribinama, konferencijama i sl., kao i učešće u institucionalnim razgovorima sa učesnicima reforme. Proizvodi evaluacije mogu biti uspešni i neuspešni, ali značajni argumenti za rešavanje problema.

Zaključak

Iz navedenih razmišljanja može se zaključiti da je prosuđivanje kvaliteta i efikasnosti reforme obrazovanja potrebno izgrađivati na empirijskoj osnovi. Reforma obrazovanja zasniva se, između ostalog, i na pretpostavkama uspešne evaluacije. Pri tome je potreban istraživački tretman reforme, kako bi se utvrdili efekti i kvalitet obrazovanja i oblikovao stav prema reformskim zahtevima. Međutim, nije dovoljan broj evaluativnih istraživanja koji u obzir uzimaju sve pretpostavke uspešne evaluacije.

Očigledno je da je potrebno da se u okviru strategije reforme obrazovanja predvide i naučno analiziraju problemi u domenu programa reforme, pored ostalog, i na bazi rezultata naučnih evaluativnih istraživanja. Takva istraživanja je u okviru istraživačkih projekata na nacionalnom nivou potrebno poveriti institutima i fakultetima.

Evaluativnim istraživanjima bi se mogla steći potpunija saznanja o tome u kojoj meri faktori determinišu kvalitet sprovođenja reforme obrazovanja. Potrebno je istražiti angažovanje subjekata radi potpunijeg saznanja o njihovoj ulozi. Ovim putem se može utvrditi preglednost, sistematizacija i klasifikacija i utvrditi njihova među-

uslovljenost. Doprinos pedagogije i psihologije u tom pogledu treba da je veći i kvalitetniji. Svako zanemarivanje evaluativnih istraživanja i oslanjanje na predstave i spoljašnje utiske i impresije ugrožavalo bi reformu.

Literatura

1. Bandur Veljko i Potkonjak Nikola (1999): *Ostale vrste pedagoških istraživanja*. U: Metodologija pedagogije. Beograd: Savez pedagoških društava Jugoslavije, str. 112-114.
2. Gojkov Grozdanka (2002): *Prilozi postmodernoj didaktici*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
3. Gojkov Grozdanka, Krulj Radenko i Kundačina Milenko (2002): *Evaluaciona istraživanja*. U: Leksikon pedagoške metodologije. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
4. Đorđević, Jovan (2002): *Svojstva nastavnika i procenjivanje njihovog rada*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
5. Halmi Aleksandar (1995): *Evaluacijska istraživanja u socijalnom radu*. U: Metodologija istraživanja u socijalnom radu. Zagreb: Alinea, str. 151-167.
6. Havelka Nenad i sarad. (2002): *Sistem za praćenje i vrednovanje kvaliteta obrazovanja – predlog promena i inovacija (2002-2005)*. U: Kvalitetno obrazovanje za sve - put ka razvijenom društvu. Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Beograd, str. 147-204.
7. Kundačina Milenko (2000): *Pedagoška istraživanja u školi*. Pedagogija, Beograd, 1- 2.
8. Milić Aleksandar (2000): Osvrt na edukativne i druge efekte realizacije projekta eksperimentalnih osnovnih škola u Republici Srpskoj. Naša škola, Banja Luka, 3-4. str. 88-97.
9. Milošević Petar (1974): Osnovni metodološki principi praćenja i evaluacije nastavnih programa. Psihologija, Beograd, 3-4, str. 51-57.
10. Perazić Olga (1996): Mogućnost primjene međunarodnih indikatora obrazovanja po metodologiji OECD-a u SR Jugoslaviji. Vaspitanje i obrazovanje, Podgorica, 4, str. 92.
11. Pešić Lidija (1987): *Vrednovanje predškolskih vaspitnih programa*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
12. Ratković Milan (1998): *Zašto, šta, kako, kada reformisati obrazovanje?* Pedagogija, Beograd, 2, str. 113- 124.
13. Ristić Živan (1995): *Evaluacione studije*. U: O istraživanju, metodu i znanju, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, str. 361-365.
14. Savićević Dušan (1998): *Evaluacijska istraživanja obrazovanja*. U: Metodologija istraživanja vaspitanja i obrazovanja. Vranje: Učiteljski fakultet, str. 245-246.
15. Toma Savica (2001): Školski eksperiment kao priprema za reforme obrazovnog sistema u Nemačkoj i Austriji. Nastava i vaspitanje, Beograd, 2, str. 291- 297.
16. Vilotijević Mladen (1998): *Vrednovanje pedagoškog rada škole*. Beograd: Naučna knjiga.

FUNCTIONING OF EVALUATION RESEARCH IN EDUCATION REFORM

Summary

Every school reform produces certain effects which have its quality that can be evaluated. In that way we follow and study the path and results of the reform in which the evaluation research has its role and place and it becomes the evaluation pattern of education quality. Evaluation research has theoretic background in case of education evaluation and also the methodological apparatus (its aim, problems, its way, methoda, its action and instruments) which has all the characteristics of the empiric research. In order to fulfill its role evaluation research should be: valid, reliable and objective. In evaluation fields research in education reform we can find some constituents of the educational system: teaching, learning, teachers, curriculum, activity books etc. In former evaluation scholl reform not all possibilities of evaluatio research were used.

Key words: evaluation, education reform, reform effects, reform process, evaluation research, methodological apparatus